

Цимбалюк О. К.

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри книжкової графіки та дизайну
друкованої продукції

Маковецька Н. І.

магістрант кафедри книжкової графіки та
дизайну друкованої продукції

Українська академія друкарства, Львів, Україна

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

ЖУРНАЛІВ МОД

В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

(2-ї ПОЛ. ХІХ – 1-ї ТРЕТИНИ ХХ СТ.)

Анотація. У статті розглянуто жіночу пресу та журнали мод, які виходили друком в Західній Україні від їх заснування і до кінця 30-х років ХХ століття. Аналізуються соціальні передумови їх появи в історичному ракурсі і особливості призначення окремих видань.

Ключові слова: українська преса, галицькі журнали, журнал мод, жіноча преса, видання, модна періодика.

Аннотация. Цымбалюк О. К., Маковецькая Н. И. Становление и развития журналов мод в Западной Украине (2-й пол. XIX – 1-й трети XX века). В статье рассмотрены женская пресса и журналы мод, которые печатались в Западной Украине от основания и до конца 30-х гг. XX века. Анализируются социальные предпосылки их появления в историческом ракурсе и особенности предназначения отдельных изданий.

Ключевые слова: украинская пресса, галицкие журналы, журналы мод, женская пресса, издание, модная периодика.

Annotation. Tsymbalyuk O., Makovetsjka N. *Becoming and development of fashion-papers in Western Ukraine (2-th halves of XX – 1-th third of the XX century).* In the article a women's press and fashion-papers, which were printed in Western Ukraine from their foundation and to the end of 30-th years the XX centuries are considered. Social pre-conditions of their appearance in the history aspect and features of separate editions destination are analysed.

Keywords: ukrainian press, galician magazines, fashion-papers, women's press, edition, fashionable periodicals.

Надійшла до редакції 18.10.2011

Постановка проблеми: мода як суспільне явище існує з тих давніх часів, коли життя людей почало підпорядковуватись певним цивілізаційним нормам, соціальним критеріям, суспільним законам. Різні історичні періоди дають своє бачення моди та її місця в суспільстві як приклад для наслідування зовнішнього вигляду, норм суспільної поведінки тощо. Відповідно, кожна епоха залучала свої засоби пропаганди норм суспільного життя. З розвитком книгодрукування популяризація моди стала здійснюватись поліграфічними засобами, що в Україні припадає на середину ХІХ століття. Українські журнали мод мають свої особливості дизайну, свою цільову аудиторію, своє змістовне наповнення відповідно до різних історичних часів, що й вимагає вивчення згідно принципу історизму.

Зв'язок роботи з науковими темами: тема пропонуваної статті безпосередньо пов'язана з навчальним планом кафедри книжкової графіки УАД і відповідає індивідуальним планам викладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: різноманітність способів поширення моди в світі від давніх часів висвітлена у літературі достатньо, щоб мати уявлення про них. Натомість, в українському мистецтвознавстві бракує досліджень, присвячених всебічному аналізу друкованих видань в Україні, які перебрали на себе функцію популяризації моди.

Вивченню проблем становлення і розвитку української преси присвячені ґрунтовні праці В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси 1816 – 1916», «Українська преса 1816 – 1923» та фундаментальне дослідження А. Животка «Історія української преси». Теми «жіночої періодики» (явище поч. ХХ ст., це видання, які друкувались зусиллями жінок для жінок) у певних аспектах торкаються у своїх дослідженнях, присвячених історії української преси та літератури, О. Дроздовська, В. і О. Качкани, М. Галушко, М. Романюк, О. Передирій, Ю. Шаповал, С. Кость та інші.

Зокрема, широкий аналіз жіночої преси в актуальному для нас ракурсі розкрито в дослідженні О. Сушкової «Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості».

На модну періодику спирались у своїх дисертаційних дослідженнях сучасні українські вчені, які опрацьовували проблематику історії української преси, зокрема і жіночої, та мистецтвознавчі наукові роботи.

Відтворити загальну картину рівня модного книгодрукування в Україні допомогли такі видання середини ХІХ – поч. ХХ ст., як «Dziennik mod Paryskich», «Русалка», «Лада», «Мета», «Нова хата» та інші.

Мета роботи: охопити загальну картину друкування видань, присвячених українському жіноцтву, та журналів мод в Галичині, дослідити особливості їх дизайну від початку виникнення і до встановлення радянської влади у 1939 р.

Виклад основного матеріалу: на еволюцію української преси від часу її виникнення суттєво впливали соціальні, політичні, економічні, культурні чинники, якими позначалося життя українців. Становлення західноукраїнської преси припадає на середину ХІХ ст. Приблизно в цей період з'являються і перші жіночі видання, в яких окремі рубрики були присвячені моди.

Основним центром поширення жіночої періодики цього часу був Львів [1; 2].

Процеси культурного розвитку західних територій України протікали у загальноукраїнському руслі, однак з рядом особливостей. Від кін. XVIII до поч. XX ст. українці перебували під владою двох імперій – російської та австро-угорської. Переважна більшість українців в Австрійській імперії проживала в Галичині – південно-східній частині колишньої Речі Посполитої, захопленої Габсбургами після поділу Польщі у 1772 р. і приєднаної до Австрії. Саме тут, з середини XIX ст. стало відчутним національне відродження [3]. Події суспільно-політичного та національно-культурного плану викликали до життя відповідні періодичні видання, які в 1840-х рр. в Галичині видавались французькою, німецькою чи польською мовами. Серед численних часописів особливо вирізнявся польськомовний журнал мод «Dziennik mod Paryskich» («Вісник паризьких мод») Тимоша (Тадеуша) Кульчицького [4; 5].

Його завжди чекали з нетерпінням, адже на його сторінках розташовували популярні літературні твори і свої статті молоді талановиті галицькі літератори та критики Іван Вагилевич, Лешек Дунін-Борковський, Август Беловський, Іван Захаріясевиц, літературний і громадський діяч Вінсенті Поль. Як гонорар за статті письменники часто отримували тканину на камізьелку, адже ініціатором заснування та видавцем журналу був львівський кравець, який кілька років стажувався у Парижі. Постійно велися рубрики з рецензіями на концерти, театральні вистави і художні виставки, друкувалися уривок «Героя нашого часу» Лермонтова, переклади Байрона, Шіллера, Гейне.

Журнал містив кольорові літографії, якість яких забезпечувалась друкарнею Піллерів. Художником видання був Антон Вайль із Відня. Зображення молодих людей у найновіших модних строях передавали у найдрібніших деталях особливості паризьких новинок в одязі, в зачісках, манері поведінки тощо. Значну частину видання займали текстові описи найновіших течій тогочасної моди, яка піднімалась до рангу суспільно-культурного явища. До кожного номеру журналу додавались викройки.

У Львові на той час ще не було графічно-розрахункової системи, за допомогою якої можна було б удосконалювати крій виробів. Тадеуш Кульчицький скаржився, що місцеві кравці користуються однотипним кроєм сорочок за паризькою формою і не враховують індивідуальних особливостей замовників. Він закликав до того, щоби «сорочки, які пошиті у нашій столиці, не поступались виготовленим в Парижі!»

«Dziennik mod Paryskich» знали у Кракові, Відні, Варшаві, Парижі... В часи «весни народів» часопис підтримував патріотичні рухи, новинкою стало друкування зображень народних строїв, що було не до вподоби владі, яка й припинила його випуски. Всього вийшло 43 номери журналу, а Т.Кульчицький, який присвятив часопису найкращі роки життя, пішов з життя бідною, незнаною людиною [6]. Хоча й не було створено оригінального, впізнаваного художнього оформлення часопису (дизайну), значення «Dziennika mod Paryskich» важко переоцінити для подальшого роз-

витку модної періодики місцевого значення, а загальна скерованість журналу є актуальною й сьогодні.

Перші в Галичині журнали для жінок «Лада» і «Русалка» загалом пропагували погляди москвофілів і друкувалися «язичієм». На часопис з новинами мод «Ладу» (1853 р.) за редакцією С.Шеховича орієнтувались галичанки з аристократичних кіл, які замовляли для себе вбрання [7].

Зміст журналу повністю хаотичний, та одна із статей обов'язково присвячувалась моді. Подавався детальний опис фасонів суконь та типів тканин для світських туалетів, манери одягатися, поведінки, прийнятної в аристократичних колах. «Лада» пропагувала серед читачок шанобливе ставлення до ролі дами, яка утримується чоловіком. Для освічених жінок та тих, хто відстоював засади жіночої емансипації, це було неприйнятним: вже в середині XIX ст. власницями крамниць дамського вбрання були представниці середнього соціального прошарку. У 1868 – 1870 рр. С. Шехович почав редагувати ще один жіночий часопис «Русалка», який в ті роки за своїм змістом і настроєм продовжував попереднє видання. («Русалка» позиціонувалась як «Письмо для красавиць».) Назви журналів і «Лади», і «Русалки» оформлювались оригінальними шрифтами, які відповідали тогочасним художньо-стильовим тенденціям.

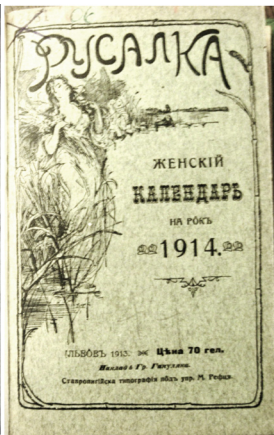
У 1880 – 1890-х рр. в Австро-Угорській імперії, а отже і на території Західної України поширились ідеї жіночого руху та гендерної рівності. В Галичині проблемами жіночої емансипації в першу чергу підхопили жінки з української інтелігенції. Як наслідок, у 90-ті рр. XIX ст. на території Західної України виникають нові жіночі організації. Поступово «жіночий рух» набуває поширення серед усіх верств населення. Найхарактернішими його рисами були: домінування концепції ліберального фемінізму, яка тісно поєднувалася із завданням національно-визвольної боротьби, а також формування організаційної структури, типологічно подібної до тогочасних європейських аналогів [8].

Наприкінці XIX ст. важливим стало розуміння галицькою інтелігенцією важливості націоформуючих процесів, національного руху. Відгуком цих соціальних зрушень в Україні стали феміністичні тенденції, новоутворені наукові та технічні товариства, школи, бурси, курси, «Просвіта», кооперативи, гуртки тощо. Основна маса населення – селянки, міщанки й представниці дрібної буржуазії не сприймали перспективності жіночого руху і ставились до нього вороже. Першими для них кроками в цьому напрямку стали курси з ручних робіт, створення читалень, дитячих садків тощо. Місцева інтелігенція різнобічно працювала із селянами, важливу роль відігравали тут жінки [3; 8].

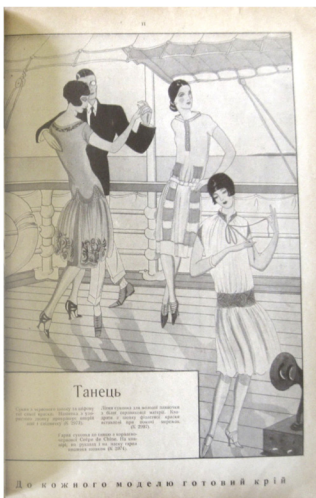
На поч. XX ст. завдяки активній просвітницькій роботі українських інтелігенток по селах, містечках і містах організовувались гуртки домашніх промислів для селянок, діяльність яких демонструвалась на багатьох виставках. Видавництвом Андрейчика у Львові було надруковано накладом 5413 одиниць у двох серіях взірці вишивок, які у 1912 р. виставлялись у Чернівцях. Для продажу з метою популяризації українського народного мистецтва було підготовлено близько 1000

Іл. 1. Галицькі часописи для жіночої аудиторії «Лада» (1853 рік) і «Русалка» (1914 рік.)

Іл. 2. Журнал та ілюстрація «Жіночого діла» (1912 рік)

Іл. 3. Обкладинка та ілюстрація журналу «Нова хата» (1926 рік)

Іл. 4. Жіноча періодика 1930-х років: «Жіноча воля» і «Світ молоді» 1932 року, «Жіноча доля» 1936 року

світлин з зображенням узорів [9]. Товариство «Клуб Русинки» теж підготувало до випуску збірку вишивок 15-ти галицьких повітів кінця XIX ст. [10].

У зв'язку з вище наведеними явищами виникає гостра потреба у жіночій періодиці та літературі. Цим питанням займалися Ольга Кобринська та Олена Пчілка. Цікаво, що О. Пчілка працювала на розвиток не стільки громадянських, скільки культурних потреб української жінки, прагнула вписати їх у ширший контекст визвольної боротьби. Періодом становлення української жіночої преси в Галичині можна вважати

час, коли виходили друком видання «Мета», «Жіноче діло», «Наша мета», «Жіночий вісник» у 1908 – 1922 рр. У ці роки відбувалися пошуки найвідповіднішої форми видань (тематична сторінка, додаток, самостійний часопис), визначався зміст, що міг би зацікавити жіночу аудиторію.

Перший номер жіночого альманаха «Перший вінок» був виданий Наталією Кобринською у 1887 р., велику допомогу в його випуску надали особисто Іван Франко і Михайло Павлик та популярна львівська прогресивна газета «Діло». Остання впродовж 1912 р.

видала чотири випуски додатку під назвою «Жіноче діло» [11]. Публікації видання за тематикою можна поділити на два основні типи: присвячені соціальному «жіночому» питанню та новинкам жіночої моди з Відня та Парижу. Журнал також пропагував народний костюм та українські традиції, які стали дуже популярними із початком національно-визвольної боротьби. Зміст «Жіночого діла» не створював враження скомпонованої цілісності, розміщення публікацій та ілюстративного матеріалу часто виглядало випадковим. Хоча «Жіноче діло» видавалося на європейському рівні не тільки з погляду поліграфії, а із ставлення до проблем освіти, культури, досить високого літературного рівня та змісту публікацій, розрахованих на інтелігентну жінку того часу [12].

Початком становлення української жіночої періодики в Галичині дослідники вважають видання українського за мовою та змістом часопису «Мета». Наступний часопис для жінок 1919 р., журнал «Наша мета» призначався для робітниць, почав виходити у лютому, а у серпні видання вже було закритим польською владою. Після відновлення випуску із початку 1920 р. через нестачу коштів «Наша мета» перейшла у власність соціал-демократичної партії [13].

У 1922 році крайова громадська організація «Союз українок» починає друкувати «Жіночий вісник» як тематичну сторінку у газетах «Громадський вісник» (березень-серпень) та «Діло» (вересень-грудень).

Від 1923 року західноукраїнські галицькі землі рішенням держав-переможниць у Першій світовій війні відійшли до Польщі. На цих теренах відновилася і попри спротив польської влади, в умовах боротьби проти репресивних заходів почала активно розвиватися українська преса, в т.ч. і жіноча. Але найбільш стрімко розвивалась преса для селянства. У Львові впродовж 1919 – 1939 років виходило друком 26 назв часописів для селян. За обсягом аудиторії селянство тримало першість до середини 1930-х років, коли набрала силу українська інтелігенція, і почали розвиватися видання саме для неї. У міжвоєнний період у Галичині друкувалось 143 періодичних видання – серед них 44 політичні, 8 часописів для пластуців, 5 для дітей, 5 жіночих видань. За іншими підрахунками, в роки польської окупації 1920 – 1939 років у Львові існувало 602 періодичні видання [14]. Слід відзначити відносно великі тиражі цих газет. Скажімо, для Польщі того часу видання українських газет тиражем 5 – 10 тисяч примірників було великою подією. Для галицьких журналів того періоду характерним було звернення до українських традицій та велика кількість реклами. Цікаво, що рекламувались виключно вітчизняні виробники. Виконання в основному було чорнобілим.

Серед галицьких журналів того часу важливе місце належить часописам «Нова хата» та «Жіноча доля», обидва виходили з літа 1925 р. до вересня 1939 р. і своїм існуванням засвідчили наявність у жіночій періодиці довготривалих видань. «Нова хата» по праву вважається одним із найкраще ілюстративно оформленим українським журналом першої третини ХХ ст.

Оригінальними були графічно оформлені перші сторінки, з використанням він'етки стилізованого елементу з народних мотивів. Більшість ілюстрацій та розробки орнаментів вишивок виконувала відома художниця-графік Олена Кульчицька.

«Нова хата» – видання, як тоді писали, для «інтелігенток за професією або за одруженням». «Нова хата» видавалась у Львові як журнал для «плекання домашньої культури». Його заснував жіночий кооператив «Українське народне мистецтво», який усі роки функціонування журналу успішно співпрацював із ним. «Нова хата» призначалася для інтелігентних жінок, зміст її був вдало підібраним, духовно багатим, оформлення випусків відзначалося високим художнім смаком.

У журналі публікували статті з мистецтвознавства та етнографії, про народний одяг, народні промисли, архітектуру, подавали матеріали про тогочасних українських художників, репродукції їх творів. Редакція журналу ставила перед собою мету пропагувати українське народне мистецтво, популяризувати його до такої міри, щоб воно було необхідним у нашому щоденному житті, а не лише під час свят. Значну частину займали публікації моди. У центрі уваги була жінка і мистецтво.

«Нова хата» була цінною тим, що за своїм змістом, художнім оформленням, спрямуванням на традиції української культури творила ідею нового українського дому. Заслужують на увагу опубліковані тут матеріали про співпрацю «Нової хати» з жіночим кооперативом «Українське народне мистецтво» у створенні майстерень із виготовлення та оздоблення одягу українською вишивкою, проведення імпозантних «вечорів народної ноші», кошти від яких надходили на потреби жіночих організацій. Журнал видавався цілих 18 років, що було рідкістю для даного періоду.

За мистецьке оформлення і добре підібраний зміст у 1933 р. в Празі на виставці ілюстрованих часописів журнал «Нова хата» був відзначений нагородою. Формат видання у період з 1925 по 1928 рр. становив 22,5 x 30 см, у період 1929 – 1934 рр. було 24 x 30 см й від 1935 по 1939 рр. включно знову становив 22,5 x 30 см. Обсяг журналу сягав близько 20 – 24 сторінок. Цікаво, що тираж видання зріс від 2 тис. примірників до 5 тис. вже у 1936 році, що також свідчить про його популярність.

Одночасно з елітарним журналом «Нова хата» у Коломиї (тепер Івано-Франківська обл.) виходив часопис «Жіноча доля» для селянок і міських мешканок. Його програма визначалася завданням – будити жіноцтво, давати йому духовну пограду. У сільській місцевості цій меті підпорядковувались популярно написані матеріали з питання історії, краєзнавства, етнографії, медицини, етики, поради щодо ведення домашнього господарства тощо [15; 16].

Журнал порушував чимало проблем, пов'язаних із селянським побутом, культурно-просвітницькою та організаційною роботою серед селянок, ставив мету – «виховати жінку та свідому своїх прав громадянку, не забуваючи, що вона є дружиною, матір'ю і господинею». (Слід зазначити актуальність цієї мети і у наш

час.) Особливістю журналу була свідомо реклама українського виробника.

Видавництво «Жіноча доля» впродовж 1926 – 1930-х рр. та у 1937-у р. видало п'ять альманахів-календарів і один календар-порадник. У 1932 р. коломийська редакція започаткувала видання двох додатків – «Жіноча воля» та «Світ молоді», які почали виходити як самостійні часописи й видавалися до осені 1939 р. Протягом десятиліття коломийська редакція, очолювана Оленою Кисилівською, залишалася єдиним у Галичині видавництвом, призначеним для селянок.

Журнал «Жіноча воля» видавався двічі на місяць і призначався спеціально для селянок Карпатської України, виховував своїх читачок у патріотичному дусі та намагався підвищити їх культурний рівень, періодично друкуючи на своїх сторінках художні твори [17].

Другий додаток «Жіночої долі» – «Світ молоді», був призначений для молоді, у 1934 – 1938 рр. виходив з уточненням – «місячник для українських дівчат», а в 1939 р. заявив про себе як видання культури, життя та мистецтва.

Коломийські видання «Жіноча доля» і «Жіноча воля» зуміли перерости локальні межі й перетворитися у потужні пресові органи, популярність яких підтверджувалась високими накладками, широкою географією затребуваності, значним комунікаційним інтерактивом.

Для періодики Галичини 2-ї пол. XIX – поч. XX століття характерним є застосування жорсткої модульної сітки та нерозбірливе використання шрифтів. У журналі «Жіноча воля» в оформленні шрифтова організація композиційно не дуже виправдана; різний розмір відбірки, що не додає естетики; порушені міжслівні проміжки в заголовках; також завеликі абзацні відступи. У часописах «Жіноче діло» і «Нова хата» широко використовувалась лінійка у сполученні з відбивкою або з відбивкою і утисненнями, також ці видання мали по три види шрифтів.

«Жіночий голос» (1931 – 1938 рр.) дотримувался соціалістичної орієнтації, поставивши за мету розвиток політичної свідомості жінок-робітниць [18]. Зміст часопису був досить різноманітним. Традиційні рубрики для журналу – це «Одяг і вишивка», «З міжнародного жіночого руху». Спочатку видання виходило як місячник, а згодом і як двотижневик. У виданні «Жіночий голос» використовується високий друк. Дизайн розроблено із виразною чорною лінією з окремих частин, що, на нашу думку, дещо знижує красу розвороту. Тут же застосовано висячі рядки, що вважається не допустимим. Розрядку подають там, де її не потрібно, також завеликі абзацні відступи, колонтитул, сторінка складання; різна відбивка до ілюстрацій тощо.

Створений «Союзом Українок» двотижневик газетного формату «Жінка» почав виходити друком з 1934 року, а з 1935 року виходить як орган «Союзу Українок» за редакцією М. Рудницької. Орієнтувалось видання на українок з інтелігентного середовища. Однією із головних у часописі була тема поширення громадського жіночого руху, також порушувалась тема культури та мистецтва. Ілюстрації до видання викону-

вали такі художниці, як О. Кульчицька, О.Павленкова, О. Сахновська [19].

Це була своєрідна відповідь українок на загрозу національної асиміляції з боку польського уряду, яка мала на меті поглинання української нації польською. Жінка як берегиня української родини мала вносити свій внесок у збереження й передачу наступним поколінням моральних і культурних цінностей народу.

Посилення боротьби між ОУН та польським урядом [3], наслідки насильницької державної політики пацифікації щодо українського населення та його організацій привели до тимчасового припинення виходу «Жінки» та «Українки» – але замість них почали виходити «Громадянка» та «Світ українки» (1938 р.).

Першим і єдиним ілюстрованим українським журналом, присвяченим прикладному мистецтву, кіно, моді та іншим ділянкам культури, як зазначає редакція, був «Ми і світ» (1938 – 1939 рр.), це – виключно модне видання. У рубриці «Мода» містилися фотографії моделей, створених в українських фірмах, невеликі статті, у яких висвітлювались тенденції тогочасної моди. У журналі «Ми і світ» використовувалась велика кількість фотографій, фоторепортажів. Основна кількість фотографій прямокутної форми та на обкладинці зображення оформлене в коло [20].

На Тернопільщині становлення і розвиток української преси тісно пов'язані з політично-соціальними змінами, зумовленими такими історичними факторами на Галицькому Поділлі, як австро-угорське панування, складні та неоднозначні події доби ЗУНР і УНР, що припали на 1918 – 1919 рр. і два місяці (27 липня – 20 вересня) Радянської республіки (ГСРР), польська окупація у 1920 – 30-х рр., встановлення і утвердження радянської влади з вересня 1939 до червня 1941 р. та німецька окупація у 1941 – 1944 рр.

Українські часописи у Тернополі з'явилися на 75 років пізніше, ніж у Львові та Станіславі (тепер Івано-Франківськ), а на теренах Тернопільщини на 21 рік пізніше, ніж у галицькій провінції – Коломиї. Як і в попередній період, основним центром видання жіночої періодики була Галичина. У 1930-х рр. з'являється український жіночий часопис на Буковині, яка тоді була у складі Румунії.

Всі приватні видання та пресові органи громадських організацій були ліквідовані, а вихід всіх українських видань було припинено зі встановленням радянської влади 1939 р. в Західній Україні. Вся жіноча преса отримала одного ідеологічного керівника – ЦККП(б), що значно звузило тематичний діапазон.

Висновки: отже, жіноча періодика Галичини 2-ї пол XX ст. – 1-ї третини XX ст. стала дуже цікавим явищем в історії української культури, вона посприяла інтелектуальному й загальнокультурному росту жінки, її емансипації в руслі феміністичних західноєвропейських рухів. Найвищий розквіт жіночої преси в Галичині припадає на 1921 – 1939 рр., що напряму пов'язано із історичними періодами України. Модна періодика або ж модні рубрики в пресі для жінок відігравали важливу роль у розповсюдженні європейської моди з одного боку та у збереженні та популяризації традицій народного українського вбрання з дру-

гого. Модна періодика, яка виникла на основі жіночої преси, заклала сталу рубрикацію та напрямок художнього оформлення видань.

Подальший розвиток дослідження передбачає аналіз періодичних модних видань радянського періоду в Україні, які вирізняються особливостями текстового наповнення та художнього оформлення. Цей час є неоднозначним й важливим для розуміння становлення дизайну вже сучасних глянцевого журналістики.

Література:

1. Животко А. П. / Історія Української преси // Упоряд., авт. іст.-біогр. Нариси та приміт. М. С. Тимошик. – К.:Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
2. Сушкова О.М. Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості: Навчальний посібник. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 144 с.
3. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1993. – 720 с., іл.
4. Дроздовська О. Р. Українські часописи повітових міст Галичини (1865-1939) : історико-бібліографічне дослідження // Національна академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Науково-дослідний центр періодики. – Львів., 2001. – 361 с.
5. Dziennik mod Paryskich. – Lwow. – 1842 – 1844.
6. Малець С. Перший журнал мод у Львові // Львівські сезони. – Львів, 1995. – № 1. – С. 7 – 8.
7. Лада. – Львів. – 1853.
8. Дядюк М.С. Політизація українського жіночого руху в Галичині: 1921 – 1939 рр. // Автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича, Ін-т народознавства. — Львів, 2002. — 20 с.
9. Нова Хата. – Львів, 1926. – № 1.
10. Звіт в діяльності товариства «Жіноча Громада» на Буковині за 1906 –1912.
11. Передирій В. Галицька періодика для жінок: Становлення, розвиток, проблематика (1853 – 1939) // Зб. праць науково-дослідного центру періодики. – Вип. 2. – Львів, 1995. – С. 45 – 64.
12. Жіноче діло, додаток до «Діло». – Львів, 1912.
13. Мета. – Львів, 1909.
- 14 <http://osvita.ua/vnz/reports/journalism/22505/> Преса західної України [електронний ресурс].
- 15 Жіноча доля. – Коломия, 1939.
- 16 Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Коломиї 1865 – 1999 рр.: історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 1996. – 238 с.
- 17 Жіноча воля, додаток до Жіноча доля. – Коломия, 1932.
- 18 Жіночий голос. Львів. – 1936, № 1 – 3, 1937, № 1 – 12.18. Жінка, двотижневик. – Львів., 1935.
19. Жінка. – Львів., 1935.
20. Ми і світ: ілюстрація, мистецтво фільма, мода. – Львів. – 1938, 1939.